

Κεφάλαιο ὄγδοο

Τὸ ἠθικὸ τέρας

Ἡ ἠθική, σὰν πνευματικὴ πειθαρχία ποὺ εἶναι, ἔχει βέβαια κάποια σχετικὴν αὐτοτέλεια. Περισσότερο μάλιστα καὶ ἀπὸ τὴν Τέχνη καὶ ἀπὸ τὴν Ἐπιστήμη. Πιὸ πολὺ γεμίζει—μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς—τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἢ λαχτάρα τῆς ἀρετῆς (ἔτσι πλατιά καὶ γενικά ποὺ θέλει τὴν ἀρετὴ τοῦτο τὸ βιβλίον) ἀπὸ τὴ ζήτησι τῆς καθαρῆς ἀλήθειας καὶ τῆ λατρεία τῆς ἀγνῆς ὀμορφιάς. Μὰ ἡ σχετικὴ αὐτὴ αὐτοτέλεια εἶναι ἀκόμα πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν αὐτάρκεια. Δὲν ἔχει αὐτάρκειαν ἡ ἠθική, γιατί τὸ ἠθος συνέχεται, κρατιέται, ἔτσι ποὺ ν' ἀποτελεῖ σύνθεσιν ὀργανικὴν, μὲ τρία πράγματα:

1ο Μὲ τὴν πίστιν σ' ἓνα σκοπὸ τῆς Ζωῆς, στὴ σημασία τοῦ Ἀνθρώπου καὶ στὸν ἰδιαίτερο προορισμὸ του ἀπάνω στὴ Γῆς.

2ο Μὲ τὸ ξεχείλισμα τῆς ἀγάπης, ποὺ σπρώχνει τὸν Ἀνθρώπο νὰ νοιαστῆι γιὰ τοὺς ὁμοίους του καὶ νὰ προσπαθῆσι νὰ τοὺς πάρει μαζί του στὸ δρόμο πρὸς τὴν κοινὴ σωτηρία. Καὶ

3ο μὲ τὴ μεγάλη ἐλπίδα, μὲ τὴν ἐλπίδα ἐνὸς καλύτερου ἀνθρώπινου Αὔριο.

Γιὰ τοῦτο κάθε ἀληθινὴ Ἠθικὴ πάει ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς νὰ γίνεῖ *πολιτικὴ*: δράση μὲ πρόγραμμα κοινῆς σωτηρίας. Ὅλοι οἱ μεγάλοι moralistes ἔνωσαν βαθιὰ τούτη τὴν ἀνάγκη κι ἔδωκαν ἀπὸ σκοποῦ στὴν Ἠθικὴ τους προέκταση πολιτικοῦ προγράμματος. Παράδειγμα: ὁ Πλάτων, ὁ Nietzsche, ὁ Ντοστογιέφσκη. Ὁ Πλάτων δὲν ἐννοεῖ νὰ ἐπιτρέψει στοὺς ἐκλεκτοὺς, πού σπασαν τὶς ἀλυσίδες καὶ βγῆκαν ἀπὸ τὸ σπήλαιο τῆς πλάνης πρὸς τὸ φῶς, νὰ μείνουν ἐκεῖ καὶ κατάμονοι νὰ θεωροῦν τὸ Ἀγαθόν. Τοὺς ὑποχρεώνει νὰ ἐπιστρέψουν πρὸς τοὺς ἄλλους, τοὺς δεσμῶτες, καὶ νὰ τραβήξουν κι ἐκείνους πρὸς τὸ φῶς καὶ τὴν ἐλευθερία (Πολιτεία, ζ 519 C καὶ D). Κι ὁ Nietzsche δὲν ἀφήνει τὸ Ζαρατούστρα στὴ μοναξιά καὶ στὴ σιωπὴ τῆς ἀπόλυτης ἐρημιᾶς. Ὅταν ἦρθε ὁ καιρὸς του, τὸν στέλνει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικώτατη τοῦ γυρισμοῦ ἡ σκηνή. Ὅταν, λέει, ὁ Ζαρατούστρας ὄριμος πιά καὶ πλημυρισμένος ἀπὸ σοφία, ὅπως ἡ μέλισσα πού μάζεψε πλῆθος μέλι, ἀφήνει τὸ βουνό του κι ἐπιστρέφει στὴν πολιτεία, τὸν συναντᾷ στὸ δρόμο ἓνας γέροντας καὶ ξαφνιασμένος τὸν ρωτᾷ γιατί γυρίζει ἀπὸ τῆς θείας μοναξιάς του πρὸς τὰ νωθρά, τὰ νυσταγμένα πλήθη. Κι ὁ Ζαρατούστρας ἀπαντᾷ: Ἀγαπῶ τοὺς ἀνθρώπους! (βιβλ. I, σελ. 11). Τὸ ἴδιο κι ὁ Ντοστογιέφσκη: Ὁ νεαρὸς Ἀλιόσα Καραμάζωφ ἐξομολογίεται στὸν πάτερ Ζώσιμο τὸ μυστικὸ του πόθο νὰ περάσει τὴ ζωὴ του μέσα στὸ μοναστήρι· μὰ ὁ στάρετς τοῦ λέει: «Ἄφησε τοῦτο τὸ μοναστήρι. Θά σαι πιὸ χρήσιμος ἐκεῖ κάτω: οἱ ἀδελφοί σου σὲ χρειάζονται».

Καὶ ἡ πίστη ὅμως στὸ σκοπὸ τῆς Ζωῆς καὶ τὸν προορισμὸ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀγάπη πού σπρώχνει τὸν Ἔνα πρὸς τοὺς Πολλοὺς καὶ ἡ ἐλπίδα τοῦ καλύτερου Αὔριο εἶναι στοιχεῖα, πού ἡ Ἠθικὴ τὰ προὑποθέτει, δὲν τὰ δημιουργεῖ. Κι εἶναι τὰ στοιχεῖα αὐτὰ σπουδαιότατα, γιατί οὔτε λίγο οὔτε πολὺ αὐτὰ εἶναι πού στηρίζουν καὶ συγκρατοῦν τὸ ἠθικὸ Ἰδανικό. Χωρὶς τὴν πίστη, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐλπίδα δὲ στέκεται κανένα Ἰδανικό. Καὶ χωρὶς Ἰδανικὸ οὔτε νὰ ὑπάρ-

ξουν αξίες ἠθικὲς εἶναι δυνατό, οὔτε νὰ ἱεραρχηθοῦν, ν' ἀποκρυσταλλωθοῦν σὲ Ἅθος.

Στὴ σύνθεση καὶ στὴν ὀλοκλήρωση τοῦ Πνεύματος, στὴ **Θρησκεία** (ποῦ ἄλλοῦ; στὴν Ἐπιστήμη βέβαια ὄχι, στὴν Τέχνη ἀκόμα λιγότερο), βροῖσκει ἡ Ἠθικὴ τὰ πολύτιμα τοῦτα καὶ σπάνια στηρίγματα τοῦ Ἰδανικοῦ. Γιὰ τοῦτο καὶ **ἐπέκεινα** τῆς Ἠθικῆς (ὅπως ἐπέκεινα τῆς Τέχνης καὶ τῆς Ἐπιστήμης) εἶναι ἐκείνη ἡ δραστηκὴ, συνθετικὴ πείρα τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Ζωῆς, ποὺ μέσα τῆς ἀρετῆ, ὁμορφιά καὶ ἀλήθεια ὡς διακρίσεις ἐξαφανίζονται γιὰ νὰ μείνει στὸ τέλος τὸ ἀμάλαμά τους: ἡ **ἀγιότητα**, ὡς πληρότητα καὶ κορύφωμα μαζί τοῦ Πνεύματος.

Ἄλλοῦ («Τριλογία τοῦ Πνεύματος» σελ. 220 καὶ πέρα, «Περὶ Τέχνης» σελ. 252 καὶ πέρα) ἔχω ἐξηγήσει πῶς πρέπει νὰ νοηθοῦν οἱ ὅροι Θρησκεία καὶ Ἀγιότητα στὴ σειρά τούτων τῶν διανοημάτων, καθὼς ἔχω καὶ κατ' ἐπανάληψη τονίσει ὅτι ἀδύνατο εἶναι νὰ βρεῖ ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ τὴν ὀριστικὴ λύτρωση ἀποκλειστικὰ στὴν ὁμορφιά, στὴν ἀρετὴν ἢ στὴν ἀλήθεια. Ἐγείνη ποὺ λυτρώνει τελειωτικῶς, ἴσους—νὰ λέγεται—μποροῦν νὰ τὴν ἀποχτήσουν, εἶναι ἡ σύνθεση καὶ τῶν τριῶν τρόπων τοῦ Πνεύματος, Τέχνης, Ἠθικῆς καὶ Ἐπιστήμης, ἡ Θρησκεία. Ἐδῶ τοῦτο ἀκόμα πρέπει νὰ προστέσω, ὅτι ἡ σύνθεση αὐτὴ—καθὼς ἐγὼ τουλάχιστο τὴ βλέπω—δὲν εἶναι ἀπλὸ ἀθροισμα, γιὰτὶ τότε ἡ Θρησκεία δὲ θὰ μπορούσε νὰ ξεπεράσει ὅτι δυναμικὰ περιέχεται μέσα στὴν κάθε μιὰν ἀπὸ τὶς τρεῖς πειθαρχίες τοῦ Πνεύματος ποὺ ἀδελφώνει, κι ἔτσι καὶ προϋποθέσεις νὰ τοὺς παρέχει καὶ στηρίγματα, ὅταν ἐκεῖνες βρεθοῦν στὴν ἀνάγκη νὰ τ' ἀναζητήσουν γιὰ νὰ στερεώσουν τὶς πρῶτες ἀρχές τους, ὅπως ἡ Ἠθικὴ τὰ ἰδανικά της· ἀλλὰ **ὀλοκλήρωση** τοῦ μοιρασμένου Πνεύματος καὶ **ἀποκορύφωση** ὅλων τῶν δυνάμεών του μέσα στὸν πολιτισμὸ μιᾶς ἀπόλυτα ἰσοροπημένης καὶ βαθύτατα ἡσυχῆς καὶ «ἀγνῆς» ἐποχῆς. Μιὰ τέτια ὀλοκλήρωση καὶ ἀποκορύφωση γιὰ νὰ γίνῃ χρειάζεται Κάτι ποὺ δύσκολα ὀρίζεται καὶ μόνο μὲ τὸν παραλληλισμὸ καὶ τὴν ἀλληγορίαν εἶναι ἴσως εὔκολο νὰ

κατανοηθεῖ. Ἐνας ζωντανὸς ὀργανισμὸς εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ τὸ ἄθροισμα τῶν στοιχείων ποὺ τὸν ἀποτελοῦν. Αὐτὸ τὸ παραπάνω εἶναι ἡ πνοὴ τῆς Ζωῆς ποὺ συνέχει καὶ ἐμψυχώνει τὸ σύνολο. Ἀνάλογο εἶναι καὶ τὸ Κάτι ἐκεῖνο, ποὺ χρειάζεται γιὰ τὴ θρησκευτικὴν ὀλοκλήρωση τοῦ Πνεύματος. Ἡ Θρησκεία, εἶπαμε, εἶναι σύνθεση ὀργανικῆ Ἐπιστήμης, Ἠθικῆς καὶ Τέχνης, καὶ ἡ ἀγιότητα ἀμάλαμα ἀλήθειας, ἀρετῆς καὶ ὀμορφιάς. Ἡ σύνθεση ὁμως τούτη καὶ τὸ ἀμάλαμα γιὰ νὰ γίνουν χρειάζεται ἡ φλόγα τοῦ θρησκευτικοῦ γένιου. Αὐτὴ εἶναι ποὺ σὰν τὴν πνοὴ τῆς Ζωῆς συνέχει καὶ ἐμψυχώνει τὸν κόσμον τοῦ Πνεύματος. Αὐτὴ πρέπει νὰ συνεπάρεται τὶς καρδιὰς τῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ πάψει ὁ μερισμὸς ἀλήθειας, ἀρετῆς καὶ ὀμορφιάς, καὶ ἔτσι νὰ βρεῖ τὸ Πνεῦμα τὴ ζωντανὴν ἀκεραιότητά του, ποὺ ἄλλο νὰ τὴν πεῖ κανεὶς ἴσως δὲ μπορεῖ παρά: *λαχτάρα καὶ κατόρθωμα μαζί, νὰ γίνῃ ἀλήθεια ἢ ὀμορφιὰ μὲ τὴν ἀρετή.*

Στὴ θρησκευτικὴ προέκταση (ὀλοκλήρωση) καὶ ἐνότητα (σύνθεση) τοῦ Πνεύματος εἶναι ὑποχρεωμένη ἡ Ἠθικὴ νὰ ζητήσῃ τὰ στηρίγματα ποὺ εἶπαμε: τὴν πίστη στὸ σκοπὸ τῆς Ζωῆς, τὸ ξεχείλισμα τῆς ἀγάπης καὶ τὴ μεγάλην ἐλπίδα. Τῆς εἶναι ἀπαραίτητα. Γιατὶ ὅταν λείπουν ἀπὸ τὸ ἦθος αὐτὰ τὰ «θρησκευτικὰ» στηρίγματα (καὶ λείπουν, ὅταν πάθει ὑπερτροφία ἡ θεωρητικὴ ἀνάλυση καὶ γίνῃ σαράκι ποὺ τρώει καὶ σωριάζει κάτω νεκρὸ τὸ Πνεῦμα), τὸ ἦθος τότε χάνει τὴν ἐσωτερικὴν του συνοχή, τὴ ζωὴ καὶ τὴ φλόγα του —ἐξαρθρώνεται. Καὶ ὅτι μένει ἀπὸ τὴν παλιά του ὑγεία καὶ ὀμορφιὰ εἶναι ἓνα ἀγνώριστο, μὲ κάποια λογικὴ συνάρτηση βέβαια ἀκόμα, ἀλλὰ ἄχρσο καὶ ἄψυχο παραλήρημα. Ἡ ἀνάλυση, ὅταν τροχιστεῖ, γίνεται λεπίδι ἀπίστευτα ἐπικίνδυνον πρῶτα γιὰ τὸν ἴδιον ποὺ τὸ μεταχειρίζεται. Στὴν καταλυτικὴν τῆς δυνάμει τίποτα δὲ μπορεῖ ν' ἀντισταθεῖ: ἡ μαγεία τῆς ὀμορφιάς διαλύεται, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀλήθειας μαραίνεται καὶ σβήνει ἡ δίψα τῆς ἀρετῆς. Φθαρμένο ἀλύπητα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τὸ ἦθος σιγὰ—σιγὰ πεθαίνει καὶ στὴ θέσῃ του μποιεῖ μιά

διαβολική απογαλιτέ γεμάτη εἰρωνεία, ἀδιαφορία καὶ ὀκνηρία, πὺ κάνει ἀγνώριστη καὶ ἀντιπαθητικὴ τὴν ψυχὴ —καὶ στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της. Γιατὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴν απογαλιτέ ἡ ψυχὴ καταντᾶει ἕνας τερατώδης μόνο νοῦς πὺ σὲ τίποτα δὲν πιστεύει καὶ τὰ πάντα καταφρονεῖ καὶ σαρκάζει. Κι ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἔτσι τέρας!

Ἐπὸ τέτια τέρατα, τέρατα ἠθικά, εἶναι γεμάτοι οἱ κολασμένοι μας καιροί. Μὲ τὸ credo τούτων τῶν ἐπικίνδυνων πλασιμάτων θὰ κλείσω τὸ βιβλίο μου «περὶ Ἠθικῆς». Ἐτσι ὅσο δὲν ἐφρονημάτισε ὡς τώρα τοὺς ἀναγνώστες τὸ ἔργο μου, θὰ τοὺς φρονηματίσει ἴσως ὁ ἀνεπὶάντεχος Ἐπίλογός του.

ΤΟ Credo ΕΝΟΣ ΗΘΙΚΟΥ ΤΕΡΑΤΟΣ

Ἐπὶάνθρωποι καὶ μωροὶ εἶναι οἱ σοφοὶ τοῦ καιροῦ μας. Σκοτώθηκαν καὶ σκοτώνονται καθεμέρα ν' ἀποδείξουν τὸ πόσο καταπληχτικὰ μικρὸς καὶ ἀσήμαντος εἶναι ὁ πλανήτης μας μέσα στὸ πέλαγος τοῦ σύμπαντος. Καὶ μολοντοῦτο οἱ ἴδιοι δὲν κατόρθωσαν ἀκόμα νὰ πείσουν τὸν ἑαυτὸ τους γιὰ τὴ μηδαμινότητα καὶ τὴ ματαιότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν κάποτε τοὺς ξεφεύγει ἡ δεινὴ αὐτὴ ὁμολογία, δὲν εἶναι ἡ ξαφνικὴ καὶ γενναία εἰλικρίνεια πὺ τὴν ὑπαγορεύει, ἀλλὰ μιὰ πόζα κουτὴ καὶ ἀποκρουστικὴ.

Ἡ κουφότητά τους δὲν ἔχει ὅρια. Παριστάνουν τὸν πολύξερο ἐξευτελίζοντας τὶς ἀπίθανα μικρὲς διαστάσεις τοῦ ζώφιου, πὺ στὴν οἰκογένειά του ἀνήκουν κι οἱ ἴδιοι μὲ ὅλη τὴν ἀπέραντη καὶ μωρὴ, τὴν ἀπέραντα μωρὴ σοφία τους.

Ὅλα τὰ πράματα δὲν σηκώνουν τὴν ἔκφραση. Δὲν πάει σ' ὅλα ἡ ρητὴ διατύπωση. Τὸ ὅτι ἡ Γῆ μας εἶναι τὸ κέντρο τοῦ κόσμου καὶ ὁ ἄνθρωπος ἡ κορωνὶς τῆς δημιουργίας πάει νὰ τὸ πείς, στέκεται νὰ τὸ γράψεις, ἐπιβάλλεται νὰ τὸ φωνάξεις ἅμα τὸ πιστεύεις. Μὰ τὸ ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι μιὰ πελώρια Σαχάρα καὶ ὁ πλανήτης μας ἕνα σπειρὶ ἄμμου μέσα σὲ τούτη τὴν ἀσύληπτα μεγάλην

ἔρημο· ἢ τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μιὰ ἐφήμερη καὶ πε-
ραστικὴ μορφή ζωῆς στὴν ἀνεξάντλητη συλογὴ τῆς Γῆς,
εἶναι πράματα πού δὲ λέγονται καὶ πολὺ λιγότερο δὲ
γράφονται. Ἄσε πιά πού δὲν εἶναι γιὰ νὰ φωνάζονται.
Τὸ κήρυγμα εἶναι ἡ ἄρση, ἡ ἐξουθένωση, τὸ ἀναποδο-
γύρισμα τῆς ἀπάνθρωπης αὐτῆς ἀλήθειας. Ὅταν τὴ λές,
πάει νὰ πεῖ ὅτι δὲν τὴν πιστεύεις, ἀφοῦ ἔχεις ἀκόμα τὸ
κουράγιο καὶ τὸ ἐνδιαφέρον μ' ὅλο τὸ τίποτά σου νὰ
μιλεῖς. Δὲ διατυπώνονται ὡς κηρύγματα, δὲν ἐκφρά-
ζονται μὲ φιλοσοφικὲς θεωρίες τέτια καταπλήχτικα πρά-
ματα. Μόνη τους ἐκφραση εἶναι ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ σιω-
πή. Μάλιστα ἡ σιωπή.

Ὅταν ἀνακαλύπτεις ὅτι γιὰ νὰ διασχίσει τὸ σύμπαν,
τὸ φῶς χρειάζεται μὲ ὅλη τὴν ἱλιγγιώδη του ταχύτητα
διακόσια ἑκατομύρια χρόνια καὶ συλογίζεσαι ὅτι σ' ἓνα
χρόνο μονάχα τὸ φῶς διατρέχει ἐννέα χιλιάδες τετρακό-
σια ἑξῆντα δισεκατομύρια χιλιόμετρα· ὅταν ἀκόμα ὑπο-
λογίζεις ὅτι στὸν κόσμον ὑπάρχουν τριάντα δισεκατομύρια
πάνω-κάτω ἀστέρια καὶ ἡ Γῆ μας εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ μι-
κρὰ καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ ἀσήμαντα —καὶ δὲν ἀδιαφορεῖς πιά
γιὰ τὰ πάντα οὔτε σωμαίνεις, θὰ πεῖ ὅτι μιὰ τόσο ὀδυ-
νηρὴ καὶ φριχτὴ ἀλήθεια δὲν ἐπότισε τὴν ψυχὴ σου, μό-
νο στέκεται στὸ φλοιὸ τοῦ ἐγκεφάλου σου σὰ φράση
κούφια, ἀδειανή. Ἄρα εἶσαι τὴ στιγμὴ πού τὴ λές καὶ
κάνεις τὸν κατάπληχτο, ἓνας κουτὸς poseur, ἓνας far-
ceur κακοῦ, ἀνυπόφορου γούστου.

Ἐγὼ ὅμως, Κύριε, τὸ κατάφερα αὐτὸ πού ἐσὺ οὔτε
νὰ τὸ συλογιστεῖς σ' ὅλη τὴ φριχτὴ πληρότητά του μπο-
ρεῖς. Κατάφερα νὰ ζῶ αὐτὴ τὴν καταπληχτικὴ καὶ ἀπο-
τρόπαιην ἀλήθεια. Καὶ μὴ θαρεῖς πὼς ἐγὼ προδίνω τὴ
σκέψη μου μιλώντας, κηρύχνοντας, διδάσκοντας. Ἄλλος
τὰ γράφει τοῦτα γιὰ μένα. Ἐγὼ σωμαίνω τὴ σιωπὴ τοῦ
πέρα-πέρα ἀδιάφορου ἀνθρώπου. Θὰ βεβαιωθεῖς καὶ μό-
νος σου, ὅταν διαβάσεις τὰ παρακάτω.

Κανόνισε, μοῦ λένε, τὴ στάση σου ἀντίκρου στὸν Κό-
σμο καὶ ρύθμισε ἀνάλογα τὴ ζωὴ σου. Τί ἀξιοθρήνητα
γελοῖος πού εἶναι, φίλε μου, ὁ ἄνθρωπος. Τοῦ λές: εἴ-
μαστε ἓνα θλιβερὸ καὶ κουτὸ Τίποτα. Ἐκεῖνος ἐπιμένει:

μετρήσου με τὸ Πᾶν, κανόνισε μαζί του τοὺς λογαριασμούς σου. Μὰ τὴ στιγμή πού ἔχω πειστεῖ γιὰ τὴν ἀπόλυτη μηδαμινότητά μου, ἡ θέση μου εἶναι κι ὅλας ξεκαθαρισμένη: λογαριασμός δὲν ὑπάρχει, δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἀνάμεσα στὸ Πᾶν καὶ στὸ Τίποτα.

Κύταξε, μοῦ λένε, καὶ τοὺς ἄλλους. Πρέπει καὶ ἀπέναντί τους νὰ κανονίσεις τὴ θέση σου. Φίλους σου θὰ τοὺς πεῖς γιὰ ἐχθρούς σου; Θὰ τοὺς λογαριάζεις μοναχὰ ὅταν τοὺς χρειάζεσαι ἢ θὰ τοὺς ἀγαπᾷς καὶ θὰ τοὺς σέβεσαι; Πόλεμος εἶναι κρυφὸς τούτη ἡ ζωὴ: δὲ θὰ διαλέξεις κι ἐσύ τοὺς συμάρχους σου; Ποῦ θὰ σταθεῖς νὰ πολεμήσεις; Κουνήσου ἐπὶ τέλους! Ἔχεις σκοπὸ νὰ πάρεις ἀπάνω σου κάποια εὐθύνη ἢ θ' ἀκολουθήσεις σκυφτὸς σὰν τὸ σκυλί τὸν ἀφέντη του πού πάει ἐμπρὸς ἀνυπόμονος καὶ βιαστικός;—

Τίποτα ἀπ' ὅλ' αὐτά, Κύριε, ἀπολύτως τίποτα. Γιατὶ ὅλα εἶναι ζητήματα γιὰ κείνους μοναχὰ πού δὲν ἔχουν τὴ γενναιότητα νὰ σπαθίσουν τὸ μεγάλο Πρόβλημα καὶ νὰ προσπεράσουν, μόνο στρώνονται σταυροπόδι δίπλα του καὶ πασκίζουν ὀλημερίς κι ὀλονυχτὶς νὰ λύσουν τὸν κόμπο του. Οἱ μωροί. . .

Ἐγώ, φίλε μου, ἀγνοῶ καθολοκληρίαν τὸν ἄλλο γενικῶς. Καὶ θ' ἀγνοοῦσα εὐχαρίστως καὶ τὸν ἑαυτό μου ἀκόμα, ἂν μποροῦσα. Γιὰ τοῦτο δὲν μπορεῖς νὰ μὲ πεῖς ἐγωιστὴ. Οὔτε τὸ ἴδιο τὸ ἐγώ μου τὸ λογαριάζω, ὅταν κι ἐνόσω μπορῶ νὰ μὴ τὸ λογαριάζω. Πολὺ περισσότερο τοὺς ἄλλους, πού μοῦ εἶναι εὐκολότερο νὰ τοὺς ἀγνοῶ. Νὰ ἐξηγηθοῦμε. Αὐτάρκης δὲν εἶμαι. Κανένας ἄνθρωπος δὲν εἶναι αὐτάρκης. Μὰ ὅταν ὑποφέρω τὸν ἄλλο μόνο τὴ στιγμή πού δὲ μπορῶ νὰ κάνω χωρὶς αὐτόν, κι ἀφοῦ βιάζομαι σὲ πρώτην εὐκαιρία νὰ πάρω πίσω τὸν ἑαυτό μου ἀπὸ τὰ χέρια του καὶ νὰ χωθῶ στὴ μοναξιά μου, ἔστω καὶ σὰν τὴ στρουθοκάμηλο κάτω ἀπὸ τὰ φτερά της—τὸ παραδέχομαι—, δὲν εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ τὸν ἀγνοῶ;

Ἀγάπη δὲν αἰσθάνομαι γιὰ κανένα. Τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου τὸν συχαίνομαι. Πατριώτης δὲν εἶμαι: ὁ πατριωτισμὸς εἶναι μιὰ κούφια καὶ μολαταῦτα ἐπικίνδυνη

λέξη. Ἐπαναστάτης προλετάριος διόλου· τὸ φρονιμότερο εἶναι νὰ ἐξασφαλίζει ὁ καθένας τὸ ψωμί του ὅπως μπορεῖ, ἀρπάζοντας στὴν ἀνάγκη, μονάχος ὅμως. Ἡ ἀνταρσία, ὅταν εἶναι ὁμαδική, ἢ θὰ πάει στὸ βρόντο καὶ τότε πᾶνε χαμένοι τόσοι ἀγῶνες, ἢ θὰ ἐπιτύχει, ὅποτε θὰ γίνεῖ καθεστῶς καὶ τότε πάλι τῶν περισσότερων ἢ θέση θὰ ναι ἀνάμεσα στοὺς πεινασμένους. Οἱ πεινασμένοι ποτὲ στὸν κόσμον δὲ θὰ λείψουν, ἀφοῦ θὰ ὑπάρχουν πάντα οἱ φαγάδες. Μπορεῖς νὰ καταφέρεις, ὥστε νὰ χάσει τὴν ἐλαστικότητά του τὸ ἀνθρώπινο στομάχι καὶ νὰ ναι αὐστηρὰ περιορισμένη ἢ χωρητικότητά του; Ἐδῶ σὲ θέλω!

Ἐπειτα, πιστεψέ με, ὅλες ἐκεῖνες οἱ λέξεις πού τελιώνουν σὲ—ισμός: ἀλτρουισμός, ἐθνικισμός, κομμουνισμός, εἶναι ἀνόητες γενικέψεις μιᾶς διανόησης πού εἴτε δὲ μπορεῖ εἴτε δὲν τὴν ἀφήνουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι νὰ σταθεῖ στὴ στιγμιαίαν ἀνάγκη καὶ νὰ βρεῖ τὰ μέσα τῆς ἄμεσης καὶ ἀσφαλοῦς θεραπείας, παρὰ ρίχνεται στὴν ἀδειανή, στὴν ἀφηρημένη γενικότητα γιὰ νὰ ξεχαστεῖ καὶ νὰ ἡσυχάσει. Ὁ ἔξυπνος ἄνθρωπος καλὰ θὰ κάνει νὰ ὑποπεύεται αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὶς ἐκφράσεις. Κρύβουν μέσα τους τὶς περισσότερες φορές τόση πόζα ὅση καὶ ἀπάτη. . .

Μὲ τὸν ἔρωτα συμβαίνει κάτι ἀνάλογο. Προέκταση καὶ γενίκεψη μιᾶς παροδικῆς ἀνάγκης εἶναι καὶ ἡ ρομαντικὴ λατρεία τῆς γυναῖκας. Τὰ θηλυκά, πού δὲν ἔχουν διαφθαρεῖ διανοητικὰ ἀπὸ τὶς ἐκστατικὲς ὀπτασίες τῆς ἀνδρικῆς παρθενιάς, περιπαίξουν καὶ καταφρονοῦν τοὺς ποιητικοὺς παροξυσμοὺς αὐτῆς τῆς περασμένης μόδας. Πρέπει νὰ σαι δεκάξι χρονῶν, νὰ λαχταρᾷς καὶ νὰ φοβᾷσαι τὴν γυναῖκα μὲ τὴ δειλία καὶ τὴ λαγνεία τοῦ ἐφήβου, γιὰ νὰ σὲ συγκινοῦν οἱ ψευδαισθήσεις τῆς ἐρωτικῆς μυθολογίας.

Ἀπὸ τὴν ἀλλοφροσύνη αὐτοῦ τοῦ κοινότατου εἴδους ὑπάρχει τρόπος νὰ θεραπευθεῖς. Ἐνα καὶ μόνο, μὰ δυνατὸ καὶ ἀποτελεσματικὸ εἶναι τὸ φάρμακο: ἡ ἀκολασία γιὰ λίγο καιρὸ, ἔτσι σὰ μιὰ δοκιμαστικὴ, κουραστικὴ περιπέτεια. Μ' αὐτὴν γλυτώνεις μὰ γιὰ πάντα ἀπὸ τὴν obsession τοῦ θηλυκοῦ καὶ βρίσκεις μαζὶ μὲ τὴ σωματικὴ

καὶ τὴ διανοητικὴ σου ἰσοροπία. Τότε, ἂν σοῦ βαστάει, σκέψου βαθιὰ ἀπάνω στὶς σχέσεις τῶν φύλων καὶ δώσε τὴ φιλοσοφικὴν ἐξήγησιν τοῦ Ἔρωτα. Χορτάτος καὶ κενυρασμένος πρέπει νὰ πλησιάσεις τὸ πρόβλημα τοῦτο γιὰ νὰ τὸ δεῖς καθαρά. Ἀλλιῶτικα ὁ καπνὸς τοῦ πόθου τὸ τυλίγει ἔμπρὸς τὰ μάτια τοῦ ζαλισμένου νοῦ μὲ τὸ μυστήριον τοῦ αἰνίγματος. Καὶ λύση τῆς προκοπῆς δὲν ὑπάρχει.

Ἡ γυναῖκα εἶναι ἀπὸ κεῖνα τὰ ἀσύνειδα πονηρὰ πράγματα, σὰν τὸν πλοῦτον π. χ. καὶ τὴ δόξα, ποὺ δένουν τὸν ἄνθρωπον μὲ τὴ γῆς καὶ διαιώνιζον τὰ ἄσκοπα βάσανά του. Δόλωμα λοιπὸν καὶ μέσον διαιώνισης τῆς ἀνθρώπινης βλακειᾶς καὶ δυστυχίας. Ὡστε τὸ φρονιμότερον, πού χεις νὰ κάνεις, εἶναι κεῖνο ποὺ κάνουν οἱ μάγοι μὲ τὰ φίδια: τοὺς βγάζουν ἀπὸ τὸ στόμα τὸ φαρμάκι καὶ παίζουν ἔπειτα ἀκίνδυνα μαζί τους. Νὰ τὴ γλεντᾶς λοιπὸν καὶ σὺ τὴ γυναῖκα, μὰ νὰ μὴ τὴν ἀφήνεις νὰ γεννάει. Γιατί, τί σκοπὸν ἔχει ἡ δημιουργία ἐνὸς νέου ἀνθρώπου; Μήπως ἔχει νόημα ἡ Ζωή; Ἀστειότητες εἶναι, φίλε μου, ὅσα λένε γιὰ τὸ σκοπὸ καὶ τὸ νόημα τῆς Ζωῆς οἱ κρονόληροι σοφοί. Ἀστειότητες πολὺ, πάρα πολὺ ἀνούσιες.

Ἀνάφερά γιὰ παράδειγμα τὸν πλοῦτον καὶ μοῦ ρχεται αὐτὴ τὴ στιγμὴ στὸ νοῦ κάτι πού χεις πολλὰ φορὰς περάσει ἀπὸ τὸ μυαλό μου. Ἀλλοτε πίστευαν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ὅλου τοῦ κόσμου τὰ πράγματα γίνονταν καὶ ὑπάρχουν γιὰ λόγου τους. Ὁ ἥλιος γιὰ νὰ βλέπουν καὶ τὸ φεγγάρι γιὰ νὰ ὄνειρεύονται. Ἡ βροχὴ γιὰ νὰ φυτρώνουν τὰ σπαρτά τους καὶ ὁ κεραυνὸς γιὰ νὰ τιμωρεῖ τοὺς κακοὺς. Τὰ δέντρα γιὰ νὰ τρώνε οἱ ἄνθρωποι τὸν καρπὸ τους καὶ ν' ἀναπαύονται στὸν ἴσκιόν τους, καὶ τὰ μέταλλα στῆς γῆς τὰ βάζουν γιὰ νὰ κάνουν τὰ στολίδια τους καὶ νὰ κόβουν νομίσματα. Γιὰ τοῦτο πονοκεφάλιαζαν ὥσπου ν' ἀνακαλύψουν ποιὰν ἀνθρώπινη σκοπιμότητα ἐξυπηρετεῖ ἡ ἐνοχλητικὴ ἢ μῦγα ἢ ὁ σκορπιὸς ὁ φαρμακερός...

Σήμερα συμβαίνει τὸ ἀντίθετον. Ὑστερα ἀπὸ τίς τόσες καὶ τόσες κατακτήσεις τῆς πολυῦμνητης Ἐπι-

στήμης φτάσανε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀν-
τὶ νὰ ναι ὁ κύριος εἶναι τὸ ἔρμαιο τῶν πραγμάτων.
Ἔπλασε τὴ μηχανὴ γιὰ νὰ βοηθήσει τὰ χέρια του κι
ἐκείνη τὸν ἐξουθένωσε. Ἔξεψε τὰ ποτάμια γιὰ νὰ πο-
τίζον τὰ χωράφια του, μὰ ἔγινε τόσο ἀφθονος ὁ καρ-
πός, πὺ τῶρα πεθαίνει ἀπὸ πείνα μέσα στὴν τόση ἀ-
φθονία. Λεπτέρωσε ἀναρίθμητες καὶ πανίσχυρες μηχανι-
κὲς καὶ χημικὲς δυνάμεις, καὶ κεῖνες ἔγιναν ὁ ὄλεθρός
του. Ὁπλίσσε τὰ μάτια του κι εἶδε τὰ πῶ μακρινὰ ἀστέ-
ρια τοῦ στερεώματος, μὰ ἔφριξε γιὰ τὸ ἄρχισε νὰ ὑπο-
ψιάζεται ὅτι τοῦ ἡλίου οἱ κηλίδες εἶναι κεῖνες πὺ ὀ-
πλίζουν τὰ χέρια του κι ἐγκληματεῖ. . .

Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀκράτητης περιέρ-
γειας καὶ ἀπληστίας τοῦ ἀνθρώπου. Βάλθηκε ν' ἀνα-
καλύψει καὶ τὸ ἔσχατο τάχα μυστικὸ τῶν πραγμάτων.
Ρίχτηκε νὰ ἐκβιάσει ὅλη τὴν ἀποδοτικότητά τους. Τί
κατόρθωσε; Νὰ γίνε παίγνιο ἀξιοθρήνητο τῶν τυφλῶν
τους δυνάμεων. Τί θ' ἀπογίνει;—Ἐμένα μου εἶναι ἐν-
τελῶς ἀδιάφορο. Τό πα: ἀλτρομιστὴς δὲν εἶμαι. Δὲν ἀγα-
πῶ κανένα. Ἀκόμα καὶ τὸν ἑαυτό μου πολὺ λίγο τὸν λο-
γαριάζω. Γιὰ ἓνα πράμα νοιάζομαι: οὔτε περιεργος νὰ
μαι, οὔτε ἀπληστος. Καὶ τὸ καταφέρνω. Τόσο μόνο
καὶ τότε μ' ἐνδιαφέρουν τὰ πράματα, τὰ ὁποιαδήποτε
πράματα, ὅταν κι ἐνόσω τὰ χρειάζομαι. Ἐπειτα τ' ἀ-
γνοῶ κι αὐτὰ ὅπως καὶ τοὺς ἀνθρώπους. . .

Ἀνήθικες καὶ ἀσυνάρτητες θὰ φανοῦν αὐτὲς οἱ ἰ-
δέες μου. Ὅπως καὶ νὰ τις πεῖτε, ἐμένα δὲν θὰ μου
κακοφανεῖ. Ἠθικὸ καὶ ἀνήθικο εἶναι ἀνθρώπινες δια-
κρίσεις πὺ δὲν εἶχαν στὴ μακραίωνη ἱστορία τους πάντα
τὸ ἴδιο νόημα. Ἀπειρα πρὶν ἀνήθικα πράματα σήμερα
λογαριάζονται γιὰ ἠθικά. Ποιὸς λοιπὸν θὰ μᾶς βεβαιώ-
σει ὅτι οἱ σημερινὲς ἀρετὲς δὲ θὰ ρθει καιρὸς πὺ θὰ
θεωροῦνται ἐγκλήματα; Ἀκόμα καὶ ἡ λογικὴ συνάρτηση
εἶναι μιὰ δεισιδαιμονία. Τὸ κῦρος τῆς δὲν μπορεῖ νὰ θε-
ωρηθεῖ ἱερὸ κι ἀπαρασάλευτο, γιὰ τὸ τάχα ὅλοι οἱ ἰσορο-
πημένοι, πὺ θὰ πεῖ: καλοαναθρεμένοι, ἄνθρωποι τὴ
σέβονται καὶ τὴν ἀπαιτοῦν. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι ἀσυνάρ-

τητες οἱ σκέψεις μου. Δὲν τὸ παραδέχομαι ὅτι εἶναι ἀσυν-
άρτητες. Αὐθαίρετες εἶναι. Μὰ αὐθαίρετο καὶ δογματικὸ
εἶναι τὸ κάθε credo, ἀφοῦ ὅλα στηρίζονται σὲ κάποια
βασικὰ αἰτήματα πού λογικὰ δὲ μποροῦν ν' ἀποδειχτοῦν.

Ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει τὸ δικό μου credo καὶ τὸ
ξεχωρίζει ἀπὸ τ' ἄλλα τὰ «ἠθικὰ» τάχα καὶ «λογικὰ» εἶ-
ναι μιὰ πολὺ φίνα καὶ βαρυσήμαντη ἀντίληψη: ἐγὼ βλέ-
πω τὴ Ζωὴ στὸ σύνολό της σὰν ἓνα σταθερὸ καὶ ἀδιά-
κοπο, σκληρὸ καὶ τυφλὸ βῆμα πού ναι διαρκῆς καὶ ἀδυ-
σώπητη διαδοχὴ μιᾶς Θέσης καὶ μιᾶς Ἔρσης, ἐνῶ οἱ
ἄλλοι τὴ βλέπουν κλασματικὰ καὶ ἐπεισοδιακὰ σὰν ἓνα
μωσαϊκὸ Στιγμῶν, πού κάθε κομμάτι του παρουσιάζει καὶ
μιὰ σκόπιμη διάταξη, εἶναι καὶ ἓνα «ἐπεισόδιο», χωρὶς ὅ-
μως νὰ χεῖ τὸ σύνολο ἐνότητα, γιατί εἶναι μόνο ἄθροισμα
καὶ τίποτα παραπάνω. Ἡ προσήλωση στὰ κλάσματα,
στὰ ἐπεισόδια τῆς Ζωῆς, εἶναι προϋπόθεση τῆς πίστεως
καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης σ' ἓνα ὁποιοδήποτε Ἰδανικό. Ἡ
Ζωὴ στὸ σύνολό της εἶναι ἀνήλεη ἀλληλουχία Θέσης
καὶ Ἔρσης, ἄρα ἄρνηση ὠμῆ τοῦ κάθε Ἰδανικοῦ. Μέ-
σα στὴν ἀδιάκοπη ροὴ τῆς Ζωῆς τὸ Ἀπόλυτο, μὲ τὴν
ὁποιαδήποτε σημασία του, καὶ τὸ Μοναδικὸ δὲν ἔχουν
θέση. Γιατί ἢ κάθε στιγμή δὲν ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ της,
ἀλλὰ ἐνόσω διαδέχεται μιὰν ἄλλη, μιὰν ἐπόμενη. Τὸ κά-
θε τι μέσα στὴ Ζωὴ περιορίζεται καὶ περιορίζει, ὀρίζεται
καὶ ὀρίζει, ἀναγκάζεται καὶ ἀναγκάζει, κλονίζεται καὶ
κλονίζει, πατιέται καὶ πατεῖ, σβήνεται καὶ σβήνει.

Ἔτσι σὰ μιὰ δημιουργία καὶ σὰν ὄλεθρο μαζί πρέ-
πει νὰ βλέπει κανεὶς τὴ Ζωὴ. Ἐκεῖνος πού τὴ βλέπει κο-
μματιαστὰ σὰ μιὰ σειρά ἐπεισοδίων, «ἀπόλυτων», «μονα-
δικῶν», μὲ μόνη συνάφειαν ἀναμεταξύ τους τὴ σύμ-
πτωση, πέφτει στὴ δεισιδαιμονία καὶ στὴν ἀπογοήτευση.

Θὰ σᾶς τὸ ἀποδείξω, φίλτατε, μὲ μιὰ σειρά παρα-
τηρήσεων.

Πίσω καὶ ἀπὸ τὸν ἀσκητισμὸ καὶ ἀπὸ τὸν κυνισμὸ
ὑπάρχει ἢ ἴδια πλάνη: τὸ κλασματικὸ καὶ ἐπεισοδιακὸ ἀν-
τίκρουσμα τῆς Ζωῆς. Ὁ κυνικὸς λέει: «Δώσου ὅσο μπο-
ρεῖς σ' ὅτι ἐπιθυμεῖς, εἶναι ἢ μόνη λύσις». Ὁ ἀσκητὴς
τὸ ἀντίθετο: «Ἄρνήσου ὅλως διόλου τὴν ἐπιθυμία γιὰ νὰ

ἡσυχάσεις». Καὶ οἱ δυὸ βλέπουν ἓνα κομάτι μόνο τῆς Ζωῆς καὶ ἐπειδὴ τοὺς πνίγει ἡ ἀπογοήτευση, ζητᾶνε νὰ σωθοῦν ὁ ἓνας μὲ τὴν ἀταχτη ὑποχώρησι, ὁ ἄλλος μὲ τὴ μάταιην ἀντίδραση. Ξεχνᾶνε οἱ ἀνόητοι ὅτι μέσα στὸ «γίγνεσθαι» τῆς Ζωῆς ἡ στιγμὴ εἶναι κάτι φευγαλέο καὶ παροδικὸ πὺν τρέχει νὰ περάσει γιὰ νὰ κάνει τόπο σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ἄπειρα ὅμοια του, πὺν καὶ αὐτὸ θὰ σβῆσει κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο καὶ μὲ τὸ ἴδιον πρόγραμμα. Ἡ ἐπιθυμία λοιπὸν, ἡ ὁποιαδήποτε ἐπιθυμία, δὲν εἶναι κάτι σπουδαῖο καὶ σταθερὸ, ὥστε νὰ τῆς δοθῶ ἢ νὰ τὴν ἀρνηθῶ γιὰ νὰ σωθῶ. Οὔτε ἡ «θέσι» τῆς, οὔτε ἡ «ἄρνησι» τῆς εἶναι ἡ λύσι, γιὰτι καμιά ἀπὸ τὶς δυὸ δὲν ἔχει στερεότητα καὶ διάρκεια. Ἡ «θέσι» περνᾶ ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς, κατὰ μιὰν ἀδυσώπητη ἀναγκαιότητα, στὴν «ἄρνησι» καὶ ἡ «ἄρνησι» στὴ «θέσι». Ὡστε ἂν τῆς δοθῶ τώρα, θὰ τὴν ἀρνηθῶ κατόπι. Καὶ ἂν πρωτύτερα ἀντιστάθῃκα, ὕστερα θὰ ὑποχωρήσω. Καὶ ἂν γιὰ μιὰ στιγμὴ δὲν τὸ κάνω ἀπὸ ἀλαζονία, θὰ μὲ παρασύρει αὐτὴ μὲ τὴ δίνη τῆς σὰν ἄχυρο. Ἐξ ἄλλου, γιὰτι νὰ μὴν τὸ κάνω, ἀφοῦ ξέρω πὺς ποτὲ δὲ θὰ μαι κύριός τῆς, ἂν δὲν γινω σκλάβος τῆς;—Τί νόημα λοιπὸν ἔχει νὰ ὑψώσω τὴν κυνικὴ «θέσι» ἢ τὴν ἀσκητικὴν «ἄρνησι» σὲ κανόνα ἀπόλυτο καὶ νὰ ματώνω τὴν καρδιά μου γιὰ νὰ τὸν κρατήσω;

Θὸ σᾶς πῶ κάτι, Κύριε, πὺν θὰ σᾶς φανεῖ πολὺ ἀλλόκοτο. Προσέξετε ὅμως καὶ θὰ δεῖτε πὺς εἶναι σωστό. Καὶ στὸν ἀσκητισμὸ, ἀλλὰ καὶ στὸν κυνισμὸ ρίχνονται οἱ ἀπαρηγόρητοι ἄνθρωποι. Αὐτοὶ πὺν πιστεύουν στὸ ἀπόλυτο τῆς στιγμῆς (εἶπαμε πὺς βλέπουν κλασματικά, ἐπεισοδιακὰ τὴ Ζωή) καὶ ἀπογοητεύονται, ὕταν γίνονται ἔρμαιά τῆς ἢ δὲν τὴ χαίρονται. Ἐγὼ δὲν ἀπογοητεύομαι ποτέ. Ἐγὼ βλέπω τὴ Ζωὴ συνολικά, γιὰ τοῦτο ἀρνιέμαι στὴ στιγμὴ, στὴν ὁποιαδήποτε στιγμὴ, κάθε ἀξία. Ὑποτάζομαι σ' αὐτὴν μὲ τὴν ἴδιαν εὐκολία καὶ μὲ τὴν ἴδιαν ἀδιαφορία, μὲ ὅση γίνομαι καὶ κύριός τῆς. Γιὰτι ξέρω πὺς οὔτε στὴν τυραννία τῆς ζημιώνομαι ἀνεπανόρθωτα, οὔτε κερδίζω κάτι σταθερὸ καὶ ὀριστικὸ ὕταν τὴν ἀναγκάσω νὰ πειθαρχήσει στοὺς ὀρισμούς μου. Καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωσι ἀπ τὴ ζημιὰ περ-

νῶ στὸ κέρδος καὶ πάλιν ἀπὸ τὸ κέρδος στὴ ζημιά. Ὡστε στὸ βᾶθος δὲ μου μένει τίποτα. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μου μείνει τίποτα. Μὲ καταλαβαίνετε;

Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. Ἐγὼ οὔτε ἀπὸ κόρο ὑποφέρω ποτέ, οὔτε ἀπὸ μεταμέλεια. Ξέρετε ποιούς σκοτώνει ἀργὰ μὰ σίγουρα ὁ κόρος; Ἐκείνους ποὺ πίστεψαν πὼς μέσα σ' ἓνα κλάσμα τῆς Ζωῆς θὰ βροῦν κλεισμένη τὴν αἰωνιότητα καὶ δόθηκαν σ' αὐτὴ τὴν *illusion* παράφορα καὶ ἀσυλόγιστα. Ὑστερα εἶδαν μὲ ἀηδία πὼς ἡ . . . αἰωνιότητα πέρασε γρήγορα καὶ ξεχάστηνέ σὰ μόρα καλοκαιρινή, καὶ ἔμειναν μὲ τὴν ἀγιάτρευτη πίκρα ὅτι ὄχι μόνο πῆγαν χαμένες οἱ θυσίες τους, ἀλλὰ ὅτι γενικὰ ἡ θυσία εἶναι ἓνα ἀπατηλὸ καὶ ἄσκοπο πράγμα.

Τὴ δική μου ψυχὴ δὲν ἐφαρμάκωσε, δὲ θὰ φαρμακώσει ποτὲ ὁ κόρος, γιὰ εἶμαι κυριευμένος ἀπὸ τὴν πεποίθηση ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιμένει κανεὶς ἀπὸ ὅποιοδήποτε κλάσμα τῆς Ζωῆς παρὰ τὴ στιγμαία, τὴ φευγαλέα λάμψη του. Γιὰ ξέρω ὅτι τὸ πάθος εἶναι τοῦ ὄλου προβλήματος μὴ μικρὴ καὶ ἐφήμερη λεπτομέρεια. Ὅτι καὶ ὁ θάνατός του εἶναι καὶ αὐτὸς μὴ στιγμὴ τῆς Ζωῆς οὐσιώδης, ἀναπόφευχτη, ἀναγκαία. Ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ ὀδύνη εἶναι δίδυμες ἀδελφές. Τὸ γέλιο—τὸ ξέρετε δά—εἶναι τοῦ δάκρυου ὁ φυσικὸς ἀντίλαλος.

Κι ἂν γλυτώσουν ἀπ τὸν κόρο, ἀδύνατο νὰ μὴ μαραθοῦν ἀπὸ τὴ μεταμέλεια ὅσοι, ἐπειδὴ εἶναι ἀνήμποροι νὰ κυτάξουν στὸ σύνολό της τὴ Ζωὴ καὶ νὰ νιώσουν τὸ ρυθμὸ τῶν βημάτων της, δένουν τὴν τύχη τους μ' ἓνα ὅποιοδήποτε ἐπεισόδιό της, μ' ἓνα κλάσμα της. Ὅταν ἄξαφνα βρεθοῦν μὲ χέρια ἀδειανά, νομίζουν ὅτι χάσανε μαζὶ μὲ τὴ Στιγμὴ καὶ τὴν Αἰωνιότητα, καὶ κλαῖνε καὶ ὀδύρονται. Οἱ γελοῖοι . . . Ἡ Στιγμὴ κλείνει βέβαια μέσα της κάτι ἀπὸ τὴν Αἰωνιότητα, μὰ μόνον ὁ ἀστόχαστος μπορεῖ νὰ τὴν ταυτίσει μὲ τὸ ἀπόλυτον ὀλοκλήρωμα τοῦ χρόνου. Γιὰτί λοιπὸν νὰ μεταμεληθῶ ἂν τῆς δώσω τὸν ἑαυτό μου ἢ ἂν τῆς τὸν ἀρνηθῶ; Οὔτε μὲ τὸ ἓνα οὔτε μὲ τὸ ἄλλο θὰ τὸν χάσω ὀλότελα. Πάλι σὲ λίγο θὰ ναι δικός μου καὶ πάλι θὰ μου παρουσιαστῆ εὐκαιρία νὰ τὸν θυσιάσω καὶ νὰ χαρῶ τὸ χαμό του. Τὸ πλῆθος τῆς Ζω-

ἥς εἶναι ἀνεξάντλητο κι εἶναι ἔμπρός μου πάντα ὀλόκληρο (δὲν τεμαχίζεται αὐτό) καὶ μὲ περιμένει. . .

Πέστε μου, Κύριε, ὁμολογήσετε: εἶναι ἀσυνάρτητα τοῦτα τὰ λόγια μου; Ἡ μήπως εἶναι μωρά; Ποιὰ ἐπὶ τέλους εἶναι ἡ ἀσυναρτησία ἢ ἡ μωρία τους; Ἐγὼ τουλάχιστον πιστεύω πὼς εἶναι πολὺ σοφὰ καὶ λογικότατα. Ἀφήσετέ με νὰ προχωρήσω καὶ θὰ πεισθεῖτε καὶ σεῖς. Εἶμαι φρόνιμος ἄνθρωπος, Κύριε. Φρόνιμος μὲ ὅλη τὴν ἀπέραντη ἀδιαφορία μου. Δὲν τὸ πιστεύετε; Αὐτὸ εἶναι τὸ κέρδος τῆς σοφίας μου (κατὰ βάθος δὲν ξέρω ἂν εἰρωνεύομαι αὐτὴ τῇ στιγμῇ ἢ ἂν σοβαρολογῶ). Οἱ περισσότεροὶ κολοβώνουν σήμερα κουτὰ τὶς προσπάθειές τους μὲ τὴ μάταιη προσδοκία μιᾶς Στιγμῆς, τῆς μοναδικῆς, πὺν τάχα θὰ ρθῆι κάποτε ὀρισμένως—καὶ πὺν πραγματικὰ πάντα εἶναι ἀργοπορημένη καὶ τὶς πὺν πολλές φορὲς δὲν ἔρχεται καθόλου. Ἐτσι προσπερνοῦν βιαστικοὶ τὸ ἀνεχτίμητο τὸ Τώρα καὶ τρέχουν λαχανιασμένοι νὰ συναντήσουν ἓνα Αὔριο πὺν δὲν ἔρχεται. Οἱ μωροί. . . Ἐγὼ δὲν ἀφήνω τὴν ψυχὴ μου νὰ λυώσει ἀσκοπα μέσα στὸ φριχτὸ πυρετὸ αὐτῆς τῆς κουτῆς ἀγωνίας. Ξέρω πὼς στὴ Ζωὴ κρίσιμες στιγμὲς ὑπάρχουν ἀπειρες. Καὶ ξέρω ἀκόμα πὼς αὐτὲς εἶναι τόσο περιπλεγμένες μὲ τὶς ἀσήμαντες καὶ μηδαμινές, πὺν πρέπει νὰ μαι προσεχτικὸς στὴν κάθε κίνησή μου. Εἶναι πολὺ ἐνδεχόμενο ἀπὸ κουφότητα ἢ ἀπρονοησία ν' ἀφήσω νὰ περάσει ἀπαρατήρητη μιὰ ἀπ τὶς τόσες «μοναδικές» καὶ νὰ πιαστῶ ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἐντελῶς ἀνάξια λόγου, ἀπὸ μιὰ στιγμή «τοῦ σωροῦ».

Ἀκόμα κάτι περισσότερο. Ἐπειδὴ πιστεύω στὴ στενήν ἀλληλουχία τῶν στιγμῶν τῆς ἀθελῆς αὐτῆς περιπέτειας (γιὰ τὴ Ζωὴ μιλῶ), γι' αὐτὸ ἔχω τὴ γνώμη ὅτι ὀποιαδήποτε φάση της, ὅσο κι ἂν εἶναι ραγδαία, κυφορεῖται μέσα σὲ πλῆθος λεπτομέρειες πὺν προηγήθηκαν, καὶ θὰ ἔξακολουθήσει νὰ χει συνέπειες μέσα σὲ ἄλλες τόσες πὺν θὰ ρθουν κατόπι. Ἐτσι κρατῶ πάντα ξυπνή κι ἔτοιμη τὴν ψυχὴ μου μπροστὰ στὸ κάθε τι πὺν γίνεται τῶρα, ἀκόμα καὶ στὸ πὺν παραμικρὸ κι ἀναξιόλογο περιστατικὸ. Εἶμαι βέβαιος πὼς τὸ μεγάλο δράμα δὲν δέ-

νεται οὔτε λύνεται σὲ μιὰ στιγμή μονάχα. Ἐάν δίνει κάποτε σὲ μερικοὺς μιὰ τέτιαν ἐντύπωση, εἶναι γιὰ αὐτοὺς ἀεροβατοῦν, κι ἔτσι οὔτε τὴν ὑποχθόνια προετοιμασία τῆς λύσης παίρνουν εἶδηση, οὔτε τὰ ἴχνη τῆς κρίσης παρακολουθοῦν μέσα στὸ κατοπινὸ ξετύλιγμα. Αὐτοί, καθὼς λέει ὁ ποιητής, δὲν ἀκοῦν τοὺς οἰκοδόμους ποὺ δουλεύουν τριγύρω τους χρόνια ὀλόκληρα. Τὸ καταλαβαίνουν πὼς εἶναι αἰχμάλωτοι μόνο τὴ στιγμή ποὺ ἄξαφνα ἀντικρῶνουν ἔτοιμους πιά καὶ στέρεους τοὺς τοίχους τῆς φυλακῆς τους. Μὰ ἐγὼ εἶμαι ἄγρυπνος ἀπὸ τὸ πρῶτο χτύπημα τοῦ πετροπελεκητῆ. Κι ὅταν βεβαιωθῶ πὼς μοῦ εἶναι ἀδύνατο καὶ ἀσύμφορο ἢ ἄσκοπο κι ἀνόητο νὰ ξεφύγω, βοηθῶ μόνος μου τοὺς οἰκοδόμους γιὰ νὰ κἀνω εὐρύχωρο καὶ ἄνετο τὸ κελλί μου. Εἶναι μικρὴ καὶ ἀσήμαντη ἢ λεφτεριά μου αὕτη μέσα στὸ ἀναπόφευχτο σκλάβωμα; Πέστε μου σοβαρά: Εἶναι μικρὴ κι ἀσήμαντη;

Ὅπως δὲν κολοβόνω τὴν προσπάθειά μου κουτά, ἔτσι καὶ δὲν τὴ σπαταλῶ ἄσκοπα, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ πιστεύουν πὼς τὸ ἀπόλυτο καὶ τὸ μοναδικὸ βρῖσκεται σ' ἓνα κλάσμα τῆς Ζωῆς. Αὐτοὶ στὴν ἐπιτυχία ζαλίζονται ἀπὸ τὴ χαρὰ καὶ χάνουν ἐντελῶς τὴν ἰσοροπία τους. Τόσο τοὺς συνεπαίρνει ὁ ἴλιγγος τοῦ θριάμβου. Κι εἶναι τόση πάλι ἢ θλίψη καὶ ἢ ἀποκαρδίωσή τους στὸ πρῶτο τους ἀτύχημα, ὥστε λές ὅτι θὰ τοὺς πνίξει πιά ὀριστικὰ ἢ ὀδύνη. Ἐσκόπη, κουτὴ σπατάλη τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση. Σπατάλη ποὺ βαθύτερος λόγος της εἶναι τὸ κλασματικὸ, ἐπεισοδιακὸ ἀντίκρουσμα τῆς Ζωῆς. Θαροῦν πὼς ἡ Στιγμὴ ἐξαντλεῖ τὴν Αἰωνιότητα καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔχουν κρατημὸ οὔτε στὴ φρενίτιδα τῆς εὐτυχίας οὔτε στὴν ἀθλιότητα τῆς συμφορᾶς. Ὑστερα ἀπὸ λίγο οἱ σκληρὲς ἀπαιτήσεις τῆς Ζωῆς τοὺς βρίσκουν χωρὶς ἀπόθεμα ἐνεργείας καὶ τοὺς ἐξευτελίζουν.

Θὰ μὲ ρωτήσετε: πὼς συμβιβάζονται οἱ τόσες μου ἔγνοιες μὲ τὴν ἀδιαφορία μου, τὴ συστηματικὴ μου ἀδιαφορία;—Μὰ τί τάχα; Ἐπειδὴ δὲν ἔχω κι ἐγὼ Ἰδανικὸ στὴ ζωὴ μου, πρέπει νὰ μὴν κυτάζω (ὄχι τὴν

εὐτυχία μου, σ' αὐτὴν δὲν πιστεύω γιατί εἶναι μιὰ κούφια χίμαιρα) νὰ κάνω τουλάχιστον μικρότερη καὶ πιὸ ὑποφερτὴ τὴ δυστυχία μου; Ἄνθρωπος εἶμαι κι ἐγώ, φίλτατε, ὄχι ὅμως ἄνθρωπος ὅπως ὅλοι σας. Ἄνθρωπος — μὲ τὸ pardon — χωρὶς τὶς πλάνες καὶ τὶς δεισιδαιμονίες σας. . .

Βλέπετε τώρα πόσον ὀρθὴ καὶ φρόνιμη εἶναι ἡ πραχτικὴ, ἡ βιωτικὴ μου σοφία; Ἐπειδὴ τάχα λείπει ἀπὸ τὴ ζωὴ μου τὸ Ἰδανικόν, νομίζετε ὅτι ἀναρχεῖται καὶ σπαράζεται ἀπὸ τὶς ἀντιφάσεις ἢ σκέψη μου; Ἡ ὅτι ὁ βίος μου εἶναι μικρὸς καὶ ἀνυπόφορος; Κυτάξτε πόσο βαθύτερα μπαίνω ἐγὼ μέσα στὴν ἀνεχτίμητη σοφία τῆς Ζωῆς. Καὶ πόσο στερεότερα, φρονιμότερα καὶ πρὸ πάντων πιὸ «φιλοσοφημένα» εἶναι τὰ βήματά μου. Πάνω ἀπὸ τὴν «ἀρετὴ» καὶ πάνω ἀπὸ τὴν «κακία» εἶναι ἡ δική μου «Ἠθικὴ». Βρίσκεται μολαταῦτα μέσα στὴ μόνην ἀκατάλυτη πραγματικότητα. Στὴν πραγματικότητά τῆς Ζωῆς. Ἄν εἶναι—ὅπως λένε—ἄρρυθμη, ἀκατάστατη καὶ τυφλὴ ἢ πραγματικότητά αὐτὴ, ἄρρυθμη, ἀκατάστατη καὶ τυφλὴ εἶναι καὶ ἡ βιοσοφία ἢ δική μου (Ἠθικὴ εἶναι ἕνας ὅρος πού πέρασε πιά ἡ μόδα του· τὸ ἐπίκαιρό του ἰσοδύναμο εἶναι: βιοσοφία. Μάλιστα, βιοσοφία!). Τὰ ἐπιθετά σας αὐτά — καὶ ὅποιαδήποτε ἄλλα — μου εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφορα, Κύριε. Δὲν διδάσκω ἐγώ. Οὔτε φιλοδοξῶ νὰ πείσω κανένα. Ὡστε, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν χαρακτηρίσετε τὶς ἀρχές μου δὲ μὲ νοιάζει. . .

Μολαταῦτα ὀφείλετε ν' ἀναγνωρίσετε ὅτι οἱ ἀρχές μου ἀποτελοῦν μιὰν ὀλόκληρη φιλοσοφία. Μάλιστα μιὰ πολὺ ἀξιοπρόσεχτη φιλοσοφία μὲ τὴν Κοσμοθεωρίαν, τὴ Βιοσοφίαν καὶ τὴν Κριτικὴν τῆς. Τώρα ἀκριβῶς θὰ σᾶς ἐπιδείξω καὶ τὴν Κριτικὴν τῆς. Εἶναι σύστημα, φίλε μου, τέλειο ἢ φιλοσοφία μου.

Σὲ δυὸ στρατόπεδα συνήθως μοιράζονται οἱ σοφοί. Ἄλλοι τοὺς εἶναι ὀπτιμιστές, κι ἄλλοι πεσιμιστές. Ἐγὼ νομίζω ὅτι στὸ βάθος ὀπτιμισμὸς καὶ πεσιμισμὸς εἶναι ὄψεις μονάχα διαφορετικῆς τῆς ἴδιας πλάνης. Σὰν τὰ μωρὰ καὶ τοὺς χαζοὺς πού κουβεντιάζουν μὲ τὰ ζῶα,

τὰ ρωτοῦν ἐπίμονα καὶ περιμένουν νὰ τοὺς ἀπαντήσουν, βάζουν κι οἱ περίφημοι σοφοί μας τὴ Ζωή, πού ὁ καθένας τὴ δοκιμάζει σ' ἓνα περιορισμένο μόνο πλήθος στιγμῶν της, νὰ τοὺς ἀποκριθεῖ μ' ἓνα Ναι ἢ μ' ἓνα "Όχι — ποῦ νομίζετε; Στὶς ἀπαιτήσεις ἑνὸς καταπληκτικὰ ἄστατου καὶ ἀνοικονόμητου πράγματος, τῆς καρδιάς τοῦ ἀνθρώπου! Ἀφήνω πού μιὰ τέτια ἐρώτηση δὲν ἔχει διόλου τὴ θέση της τὴ στιγμή πού οὔτε ἀρχίζει μὲ μᾶς ἢ Ζωὴ οὔτε τελειώνει, οὔτε ἐμεῖς τὴ ζοῦμε, γιατί ἔτσι τὸ θελήσαμε, οὔτε ἐκείνη φαίνεται πὼς μᾶς νοιάζεται καθόλου. Ἀφήνω ἀκόμα πού μιὰ τέτια ἐρώτηση, ἀφοῦ ὑποχρεώνει τὴ Ζωὴ ν' ἀπαντήσῃ μονοσύλλαβα, μ' ἓνα Ναι ἢ μ' ἓνα "Όχι, εἶναι ἄτοπη καὶ ἀστεία, σὰν ἐκείνη τὴν περιώνυμη σοφιστεία τῶν ἀρχαίων: «Ἐχεις ἀκόμα κέρατα;» (τί ν' ἀποκριθεῖς; ναι ἢ ὄχι;). Ἡ πλάνη ἐκείνων πού περιμένουν ὕστερα ἀπὸ μιὰν ἀπόκριση στὸ μωρὸ τοῦτο ἐρώτημα νὰ καθορίσουν τὴ στάση τους ἀντίκρου στὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, εἶναι, ὅταν τὴν ἐξετάσουμε καθάρια λογικά (εἶπαμε δὲ πὼς κάνουμε Κριτική), διπλῆ: 1ο Παίρνουν τὴν ἀπάντηση τοῦ Μέρους γιὰ ἀπάντηση τοῦ "Όλου, ἀφοῦ μ' ἓνα ὅσοδήποτε μεγάλο πλήθος στιγμῶν της δὲ μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ ἢ ἀπεριοριστῆ Ζωή. Καὶ 2ο παίρνουν τὴν ἀπάντηση στὸ Μέρος γιὰ ἀπάντηση στὸ "Όλον, ἀφοῦ μὲ τὸ νὰ δίνει ἢ Ζωὴ ἢ ν' ἀρνιέται σὲ μένα τοῦτο ἐδῶ σήμερα κι ἐκεῖνο ἐκεῖ αὔριο, δὲ θὰ πεῖ ὅτι δίνει ἢ ἀρνιέται σὲ ὅλους γενικὰ καὶ πάντα ὅτιδήποτε λαχταρᾷ ἢ καρδιά τους. . .

Ἐγὼ εἶμαι βέβαιος πὼς ἀντικρούζω πολὺ πιὸ φιλοσοφημένα τὴ Ζωή. Καὶ τοῦτο γιατί δὲν εἶμαι τόσο ἀφελῆς νὰ ἐλπίζω στὴ λύση τὴν ὀριστικὴ καὶ μοναδικὴ τῶν προβλημάτων της. Ἐγὼ ἱκανοποιοῦμαι, ὅταν μὲ τὴν ἀνάλυση (στὶς ὥρες τῆς μεγάλης μου ὀκνηρίας) φτάνω βαθιὰ ἴσαμε τὸ μυστικὸ τους κόμπο, κι ὕστερα ἀνεβαίνοντας πάλι στὴν ἐπιφάνεια βγάζω μαζὶ καὶ τὶς πλάνες τῶν σοφῶν στὰ φόρα. Οὔτε ὀπτιμιστὴς εἶμ' ἐγώ, οὔτε πεσιμιστὴς. Βρίσκομαι ψηλὰ πάνω κι ἀπὸ τὴν αἰσιοδοξία κι ἀπὸ τὴν ἀπαισιοδοξία, πάνω ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο Σὺν καὶ Πλὴν, πάνω ἀπὸ τὸ αὐθαίρετο Ναι καὶ "Όχι. Γιατί

βλέπω τὴ Ζωὴ ὡς σύνολο καὶ ντρέπομαι νὰ τήνε κρίνω σύμφωνα μὲ τὶς συμπάθειες ἢ τὶς ἀντιπάθειές μου. Μιὰ τέτια κρίση εἶτε στὸν ὕμνο καταντήσῃ εἶτε στὴν κατάρα εἶναι ἡ ἴδια· στὸ βάθος ἀναίδεια καὶ μωρία. Μωρία, θὰ μοῦ πεῖτε, ἐντελῶς ἀνθρώπινη. Μὰ ὄχι γιὰ τοῦτο μικρότερη ἢ λιγότερο ἔνοχη ἀναίδεια. . .

Ὅταν καλοεξετάσετε, θὰ δεῖτε ὅτι κάτω ἀπ τὸν ὀπτιμισμό καὶ ἀπ τὸν πεσιμισμό κρύβεται μιὰ παράλογη καὶ γεμάτη ἀνθρώπεια ἀξίωση. Ἡ ἀξίωση 1ο ὅτι ἡ Ζωή, ἡ καταπληχτικὴ καὶ σκοτεινὴ αὐτὴ περιπέτεια, ἔχει ἕναν ὀρισμένο κι εὐκολόβρετο στόχο, πρὸς τὸν ὁποῖο τείνει σταθερὰ καὶ σίγουρα. Καὶ 2ο ὅτι ὁ στόχος αὐτὸς ὄχι μόνο ἔχει σχέση μὲ τὸν Ἄνθρωπο στενῆ, ἀλλὰ—καὶ ἐδῶ πιά τὸ θράσος ξεπερνάει κάθε ὄριο—εἶναι οὔτε λίγο, οὔτε πολὺ: ἡ ἴδια ἡ μοῖρα τοῦ Ἄνθρώπου. . .

Λοιπὸν θὰ τὸ πιστέψετε; Μοῦ περνάει αὐτὴ τὴ στιγμή ἀπὸ τὸ νοῦ ἡ ἰδέα ὅτι ἀπὸ δῶ ἀκριβῶς τραβάει ὁ δρόμος πρὸς τὴν πίστη σ' ἕνα Θεὸ ἀγαθὸ (ἢ περισσότερους) καὶ σ' ἕνα πονηρὸ (ἢ περισσότερους), ἢ σ' ἕναν Θεὸ καλοπροαίρετο καὶ σὲ Δαίμονες κακούς, ποὺ χαλοῦν τὰ ἔργα του καὶ καταστρέφουν τὴν εἰρήνη τοῦ κόσμου καὶ τὴν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου — ἡ πίστη τέλος πάντων πρὸς μιὰν ὁποιαδήποτε θεότητα. Οἱ ἐμπειρικὲς καὶ λογικὲς ἀποδείξεις εἶναι ὄπλα μεταγενέστερα καὶ δευτερότερης σημασίας γιὰ τὴν πίστη αὐτή. Πηγὴ της μοῦ φαίνεται ἡ αἰσιοδοξία ἢ ἡ ἀπαισιοδοξία ὡς προοπτικὴ τῆς ἀνθρώπινης Ζωῆς. Οἱ ποικιλίαι τῆς θρησκευτικῆς πίστεως ἐξηγοῦνται, κι αὐτὲς ἀκόμα, μὲ ὅσα ἐνδεχόμενα παρουσιάζει ὡς σύστημα λογικὸ ὁ ὀπτιμισμὸς ἢ ὁ πεσιμισμὸς καὶ μὲ τοὺς πιθανοὺς συνδυασμοὺς καὶ τῶν δύο σὲ μιὰν ὀπωσδήποτε συμβιβαστικὴ σύνθεση.

Παραδείγματα: 1. Ἡ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ ν' ἀποχτήσῃ τὴν εὐδαιμονία σὲ τούτη τὴ ζωὴ, ἢ—Νά την κι ὅλας ἢ ἐλπίδα μιᾶς ἄλλης ζωῆς πέρα ἀπὸ τὸν τάφο. 2. Ἡ τὸ μαρτύριο τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ κάποτε νὰ πάρει τέλος, ἄς ποῦμε μὲ τὴν ἐκμηδένιση τῆς θέλησης, ἢ ὄχι. Ὁ τρόμος μιᾶς αἰώνιας κόλασης ἢ ἡ ἀγωνία τοῦ αἰώνιου γυρισμοῦ εἶναι κι ὅλας στὸ κατώφλι τῆς ψυχῆς μὲ μόνη

τὴν ὑποψία τῆς ἄρνησης αὐτῆς. 3. Ἡ μόνος, ὁ ἄνθρωπος
μπορεῖ μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια νὰ θεμελιώσῃ καὶ
νὰ πυργώσῃ τὴν εὐτυχία του, ἢ—περιμένει τὸ Λυτρωτὴ
πὺ θά ρθῆ ἀσφαλῶς νὰ τὸν βοηθήσῃ· συμπληρώνει τὴ
σκέψην ἢ παρηγοριά. 4. Ἡ ὁ πόνος ὁ ἀμέτρητος σὲ
τοῦτο τὸν κόσμον ἔχει αἰτία τὴν ἀκατανόητη κακία ἐνὸς
τυφλοῦ θεοῦ, τῆς Μοίρας, ἢ ὄχι. Εὐθύς ἢ ἰδέα τῆς ἀν-
θρώπινης ἐνοχῆς καὶ εὐθύνης ἔρχεται μόνη της γὰ νὰ
ἐξηγήσῃ τὸ ὄχι τοῦτο. Κ. ο. κ.

Τὸ συμπέρασμα μου εἶναι ὅτι οἱ ποικιλίες τῆς θρη-
σκευτικῆς πίστεως ἔχουν κατὰ βάθος τὴν ἴδια προέλευση:
τὴν ἀξίωση ὅτι μπορεῖ νὰ ἐξακριβωθῆ καὶ νὰ ὀριστεῖ
μιὰ γὰ πάντα ὁ στόχος τῆς Ζωῆς, καὶ ὅτι ὁ στόχος αὐ-
τὸς ἀρχίζει καὶ τελειώνει μὲ τὴν τύχη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ
ἀξίωση αὐτὴ εἶναι γεμάτη χαζομάρα καὶ αὐθάδεια. Χαζο-
μάρα — γιὰ τὴν Ζωὴ ὡς σύνολο εἶναι κάτι τόσο σκοτεινὸ
καὶ ἄπειρο, πὺ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο κι ἂν
μπορεῖ μὲ τὴ σκέψη νὰ πετάει πολὺ μακριά, πάλι εἶ-
ναι ἀνίκανος ὄχι μόνον νὰ συλλάβῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποψια-
σθῆ καὶ τῆς Ζωῆς τὸ «τέλος» (ἢ λέξη μὲ τὴ διπλῆ της ση-
μασία, παρακαλῶ!). Γιὰ νὰ κάνει ἕνα τέτιον ἄθλο ὁ ἄν-
θρωπος, πρέπει πρῶτα νὰ κατορθώσῃ κάτι ἐντελῶς ἀ-
πίθανο: νὰ μπεῖ κάποτε στὴ Ζωὴ θεληματικὰ καὶ αὐτο-
προαίρετα, ὥστε νὰ μπορέσῃ ἀληθινὰ νὰ σταθῆ μιὰ
στιγμὴ γὰ νὰ τὴν ἀνακρίνει. Νὰ βγῆ δηλ. ἔξω ἀπὸ τὴ
Ζωὴ ὄχι μὲ τὸν ὑποθετικὸ στοχασμὸ, ἀλλὰ πραγματικά,
καὶ νὰ σταθῆ μετέωρος ἀπάνω ἀπὸ τὴ ροὴ της γὰ νὰ
τὴ μελετήσῃ . . . Καὶ αὐθάδεια — γιὰ τὸ ἀπὸ τὸν καιρὸ
πὺ οἱ ἄνθρωποι δὲν πιστεύουν πιά πὺς ὁ οὐρανὸς εἶναι
θαλασσὶ γυαλὶ ἢ φλοῦδι χρωματιστό, χρειάζεται πολὺ
μεγάλον θράσος γὰ νὰ διαλαλεῖ κανεὶς ὅτι στόχος τῆς
Ζωῆς εἶναι ἢ τύχη τῆς ἀφεντιᾶς του . . .

Ἐγὼ κατόρθωσα, Κύριε—σᾶς τὸ ξαναλέω—νὰ ὑψω-
θῶ πάνω ἀπὸ τὴν αἰσιοδοξία καὶ τὴν ἀπαισιοδοξία. Αὐτὸ
εἶναι τὸ κατόρθωμα τῆς ἀδιαφορίας μου. Τὸ θεωρεῖτε
μικρὸ πρᾶμα; Ἐ! λοιπόν, γὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει κανεὶς, πρέπει
νά χει τὸν ἥρωισμό νὰ ξεριζώσῃ ἀπὸ μέσα του τὴν ἐλπί-
δα, χωρὶς νὰ πέσῃ στὴν ἀπελπισία. Λέω ἥρωισμό, γιὰ τὴν

ἐλπίδα καὶ ἀπελπισία εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινες ἀδυναμίες. Καὶ ἡ ψυχὴ ἔχει τόσο συνηθίσει στὴ γοητεία τους, ὥστε δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς τὸ ὄπιο αὐτὸ πού τὴ ζαλίζει καὶ τὴν παρηγορεῖ. Ἀκριβῶς τοῦτο εἶναι τὸ παράδοξο: παρηγοριᾶς εἶναι καὶ οἱ δύο, καὶ ἡ ἐλπίδα καὶ ἡ ἀπελπισία. Καὶ μὲ τὴν αἰσιοδοξία παρηγοριέται ὁ ἄνθρωπος καὶ μὲ τὴν ἀπαισιοδοξία.

Ἡ ἀνάγκη τῆς παρηγοριᾶς πηγάζει ἀπὸ τὴ λιποψυχία. Ἐνα ἀληθινὰ φιλοσοφημένο ἀντίκρουσμα τῆς Ζωῆς, σὰν τὸ δικό μου, προὔποθέτει γενναιότητα ἀσυνήθιστη, ἐλάχιστα ἀνθρώπινη, σχεδὸν ἀπάνθρωπη γενναιότητα. Μόνον ὁ ἀπάνθρωπα γενναῖος δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ παρηγοριά, γιατί αὐτὸς οὔτε ἐλπίζει οὔτε ἀπελπίζεται, οὔτε στὸ Θεῖον πιστεύει, οὔτε στὸ Ἐπέκεινα, οὔτε γιὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα ἀγωνίζεται νὰ βεβαιωθεῖ, οὔτε τὸ Διάβολο χρειάζεται γιὰ νὰ ἐξηγήσει τ' ἀνεξήγητα. Ἐνῶ ὁ φτωχὸς ἄνθρωπος τοῦ σωροῦ ἔχει τὴ δυστυχία νὰ ναι δειλὸς μαζὶ καὶ φαντασιόπληχτος. Δειλός, ἀφοῦ ζητάει νὰ πιαστεῖ ἀπὸ κάποιο Θεὸ ἢ κάποιο Διάβολο. Καὶ φαντασιόπληχτος, ἀφοῦ—σκέψου!—μὲ τὴ φαντασία του γέμισε τὴν αἰωνιότητα δημίους καὶ δικαστήρια...

Χαμογελάτε, Κύριε; Σᾶς βλέπω. Μὲ κοροϊδεύετε; «Περίφημη φιλοσοφία!» λέτε. «Φιλοσοφία χωρὶς Ἰδανικό, χωρὶς Ἀγάπη, χωρὶς Θεό, χωρὶς Ἐλπίδα...».

Μάλιστα! Ἔτσι ἀκριβῶς εἶναι ἡ φιλοσοφία μου: χωρὶς Ἰδανικό, χωρὶς Ἀγάπη, χωρὶς Θεό, χωρὶς Ἐλπίδα. Πρὸ πάντων χωρὶς Κεφαλαῖα. Μὰ μὴ ξεχνᾶτε, σᾶς παρακαλῶ — αὐτὸ εἶναι τὸ *credo* ἑνὸς τέρατος! Ἔτσι τουλάχιστο μὲ ὀνομάζει ὁ συγγραφέας αὐτοῦ τοῦ βιβλίου...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφ. 1ο	ΟΧΙ ΝΟΜΟΘΕΤΟΥΣΑ, ΑΛΛΑ		
	ΚΑΤΑΝΟΟΥΣΑ ΗΘΙΚΗ	Σελ.	7
»	2ο	ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ..	» 39
»	3ο	Η ΑΡΕΤΗ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ	
	ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΜΟΝΟ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ	»	56
»	4ο	ΤΟ ΗΘΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΚΑΙ ΤΑ	
	ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ.	»	74
»	5ο	ΤΟ ΕΘΙΜΟ, ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟ	
	ΗΘΟΣ.	»	89
»	6ο	Η ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ	
	ΑΞΙΩΝ	»	105
»	7ο	ΤΟ ΧΡΕΟΣ, Ο ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ ΚΑΙ	
	Η ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑ	»	136
»	8ο	ΤΟ ΗΘΙΚΟ ΤΕΡΑΣ	» 157

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΟ "ΠΕΡΙ ΗΘΙΚΗΣ,, ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΤΡΙΤΟ
ΣΕ ΜΙΑ ΣΕΙΡΑ ΑΠΟ ΠΕΝΤΕ ΒΙΒΛΙΑ. ΤΑ
ΔΥΟ ΠΡΩΤΑ ΕΙΝΑΙ Η "ΤΡΙΑΔΙΑ
ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ,, (ΕΚΔΟΣΗ ΓΡΑΜ-
ΜΑΤΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ - ΑΘΗΝΑ 1928)
ΚΑΙ ΤΟ "ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΗΣ,, (ΑΛΕΞΑΝ-
ΔΡΕΙΑ - ΑΘΗΝΑ 1930). ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ ΜΕ ΤΟΝ ΤΙΤΛΟ
"ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ,, ΕΤΟΙΜΑ-
ΖΕΤΑΙ.

ΤΥΠ. Ο "ΤΥΠΟΣ,, - ΜΥΤΙΛΗΝΗ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006